ISSN: 1304-4796
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences
2025; 23 (2);50-70

Hannah Arendt'de Radikal Kötülük

Nilüfer Urlu Ünaldı[1]

ÖZET

Hannah Arendt geçtiğimiz yüzyılın en önemli filozoflarından biridir. Arendt'in kötülük meselesini derinlemesine düşünmesinin ve işlemesinin nedenleri arasında yaşadığı soykırım deneyiminin büyük katkısı olduğunu düşünmek makuldür, ancak diğer neden Batı düşüncesinin bugüne kadar kötülüğe ilişkin getirdiği açıklamaların ve anlama denemelerinin yetersiz kalmasıdır. Kötülük anlamaya karşı direnir fakat anlamazsak direnemeyiz. Arendt, yirminci yüzyılın en büyük kötülüklerinden birini üreten Nazilerin oluşturdukları toplama kamplarının, radikal kötülüğü değiştirmek suretiyle yeniden icat ettiğini düşünür. Bu kamplarda önce insanların tüzel kişilikleri ortadan kaldırılır, sonra ahlaki vicdanları ve son olarak kendilikleri yani "otomatlar" gibi davranmalarını engelleyecek olan "yeni bir şey başlatma güçleri" yok edilir; böylece insanın, maruz kaldığı kötülüklerden "insan" sıfatını koruyarak çıkmasını sağlayacak olan "ahlaki sorumluluk" yok edilir. Bu makalede Arendt'in söz konusu süreci hazırlayan etkenlere ilişkin yapmış olduğu derin analizlere yer verilecek ve onların geleneksel felsefe ile örtüştüğü ancak daha ziyade ayrıldığı noktalar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Din Felsefesi, Radikal Kötülük, İnsanın Gereksizliği.*

Radical Evil in Hannah Arendt

ABSTRACT

Hannah Arendt is one of the most important philosophers of the last century. It is reasonable to think that Arendt's experience of genocide is one of the reasons why she has thought and worked deeply on the issue of evil, but the other reason is that the explanations and attempts to understand evil offered by Western thought to date have been insufficient. Evil resists understanding, but we cannot resist if we do not understand. Arendt thinks that the concentration camps created by the Nazis, which produced one of the greatest evils of the twentieth century, reinvented radical evil by changing it. In these camps, people's legal personality is first eliminated, then their moral conscience, and finally their self, that is, their "power to initiate something new" that would prevent them from acting like 'automatons'; thus, the "moral responsibility" that would enable human beings to emerge from the evils they are subjected to by preserving their "human" status is destroyed. In this article, Arendt's in-depth analysis of the factors that prepared the process in question will be presented and the points where they overlap with traditional philosophy will be emphasized, but rather where they diverge.

Keywords: *Philosophy of Religion, Radical Evil, The Unnecessity of Human.*

[1] İletişim Yazarı: niluferurluunaldi@gmail.com, Dr. Öğretim Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi ABD, ORCID: 0000-0002-8123-6706.

(Makale Gönderim Tarihi: 07.10.2024 / Yayın Tarihi:27.06.2025)
Doi Numarası: 10.18026/cbayarsos.1562807
Makale Türü: Araştırma Makalesi

1. GİRİŞ

Hannah Arendt geçtiğimiz yüzyılın en büyük kötülüklerinden birine, Nazilerin Yahudilere, Lehlere ve Çingenelere uyguladığı soykırıma maruz kalmış bir düşünürdür. Arendt'in insanın en kadim sorularından olan "kötülük meselesi" ile ilgisi bu tecrübesinin bir sonucu olarak okunabilir. Soykırım, görüp geçilemeyecek bir kötülüktür ve bir düşünür olarak onun düşünme sürecini son derece etkilemiştir. Kötülük problemi ile ilgili tek kitabı, bir gazete için hazırladığı rapor mahiyetindeki *Kötülüğün Sıradanlığı* ise de Arendt'in tüm çalışmalarının art alanında bir silüet olarak bu mesele durur. Arendt konu ile ilgili iki kavram ortaya atar: "Radikal Kötülük" ve "Kötülüğün Sıradanlığı". Radikal kötülük kavramı Batı düşünce geleneğinde zaten mevcut olan bir kavramdır, ancak Arendt geleneğin kavrama yüklediği anlamı eleştirir, zira bugüne kadar felsefi gelenek "radikal" kelimesini insan doğasının bir parçası olarak, derinlerde bulunan bir kötülük türü olarak anlatır. Bu yaklaşım, Hıristiyanlığın "düşmüş" insan anlayışından kaynaklanır. Diğer yandan modern dönemlerin en önemli filozoflarından olan Kant da aynı kavramı kullanır, ancak kavramın Kant'taki anlamı değişir, ona göre insan doğası gereği kötü değildir, kötülük "yalnızca sapkın bir kötü niyetin" tezahürüdür. Alain Badiou, "radikal kötülük" tanımlamasının her ne kadar Kant'a dayandırılsa da bunun "Nazilerin Avrupa'daki Yahudileri imha edişleri" örneği ile temellendirildiğini söyler. Radikal kötü tanımlamasının, Nazilerin katliamları üzerinden verilen tek örnek oluşu bunun tekrar edilmesinin, taklit edilmesinin ne pahasına olursa olsun önüne geçilmesi gerektiğini işaret etmesi açısından son derece önemlidir. "Nazilerin" der Badiou, "Yahudileri imha edişi, zamanımız için, saf haliyle 'kötünün benzersiz, rakipsiz -ve bu anlamda aşkın ya da dile getirilemez- ölçüsünü sunduğu için radikal kötülüktür" (Badiou, 2013).

Diğer yandan Baumann Holocaust'ı "omuz silkip geçilecek" bir şey haline dönüştürmenin iki yolundan birinin, Holocaust'un Yahudilerin başına gelmiş bir şey, Yahudi tarihine ait bir olay olarak sunmak olduğunu söyler. Bu, Bauman'a göre, Holocaust'un benzeri olmadığı için karakteristik olmadığını ima eder ve onu sosyolojik olarak önemsiz bir şeye indirger. Bu düşüncenin sonucu Holocaust'u "hiçbir şeyle kıyaslanamayan, kendi içinde benzersiz bir fenomen olan Avrupa Hıristiyan antisemitizminin doruğa çıktığı nokta olarak sunmaktır" (Bauman, 1997). Böylece soykırım belli bir tarihe ve ulusa karşı işlenmiş bir gerçeklik olarak özelleştirilerek, onun modern dünyanın ürettiği gerçekliğin parçası olduğu düşüncesinin üzeri örtülür. Arendt ise hayatının büyük bölümünü ve yazılarının hemen hepsini yirminci yüzyılın ürettiği gerçekliğe adar ve onun yıkıcı güçlerini anlamaya çalışır. Onun konu ettiği meselelerin büyük çoğunluğu sosyal bilimlerde var olan ve genel olarak kabul görmüş araştırma yöntemlerinin ve kavramlarının çerçevesini aşar. Olaylar o kadar zordur ki tüm referans çerçevesini "patlatır", insanın sosyal ve bireysel davranışlarıyla ilgili açıklama kategorilerine meydan okuyacak biçimde eşi benzeri görülmemiştir ve geleneğin tüm anlama/anlamlandırma çabalarını ötesinde anlaşılmazdır (Dietz, 2006). Bu nedenle Arendt'in kötülük meselesine dair düşüncelerini geleneksel kötülük problemi için oluşturulmuş kavramsal çerçeveye oturtmak zor görünür.

Hannah Arendt'in kötülüğe ilişkin tezleri iki ayrı dönemde incelenir, zira düşünsel seyrinin erken dönemlerinde Kant'ın isim babası olduğu, ancak Kant'ın düşüncelerinin etkileri yanında ondan belirgin bir kopuşu içeren "radikal kötülük" tezini savunur. İkinci dönemde Arendt, "kötülüğün sıradanlığı" tezi ile büyük tartışmaların odağına oturur. "Kötülüğün sıradanlığı" tezi birçok tartışmaya konu olmuş, kuvvetli tepkiler almış bir görüş olmasına karşılık -böyledir çünkü bildiğimiz kötülük ve kötü tanımlarını derinden sarsar- "radikal kötülük" tezi çok az tartışılmıştır. Halbuki kanaatimizce bu tez de son derece önemli içerimlere ve ufkumuzu genişletecek yeniliklere sahiptir. Arendt'in kötülüğe ilişkin düşüncelerinde ilk göze çarpan, onun modern zamanlarda yaşanan kötülüklerin doğasının ve onlara getirilen açıklamaların işlevsiz kaldığını söyleyen geçmişle radikal bir kopuşu dillendiren yaklaşımıdır. Bilindiği üzere kötülük geleneksel olarak doğal, ahlaki ve metafizik kötülükler olarak tasnif edilir. Bu bağlamda insan iradesini ve kastını yansıtan ahlaki kötülükler bağlamında değerlendirilebilecek (Bozbuğa, 2022) olan Arendt'in görüşleri diğer yandan totalitarizmle birlikte gelenekle kuvvetli kopuşu ifade eden bir durumun var olduğunu iddia eder. Ona göre yirminci yüzyılda yaşananları kavramak için geçmişin ahlaki ve felsefi önerileri artık işimize yaramamaktadır. Bu çalışma Arendt'in bu iddiasının temel dayanaklarını ortaya koymaya çalışarak onun haklı olup olmadığını, şayet haklı ise modern zamanların ürettiği kötülüğün geleneksel olanla ayrıştığı ve yeni kavramlaştırmaları gerektirdiği yönlerini görmeye odaklanacaktır.

Arendt'in geleneksel kötülük meselesinden kopuşunu işaret eden noktaların başında kötülüğün mutlak iyi, mutlak bilgi sahibi ve mutlak kudret sahibi bir Tanrı ile ilişkisi bağlamında tartışılması gelir, zira ateizmin en önemli iddialarından biri bu sıfatlara sahip bir Tanrı ile kötülüğün varlığının açıklanamayacağı yönündedir. Buna karşılık teist geleneğin yüzyıllar içinde oluşmuş büyük teodise külliyatı, Tanrı ile kötülük arasındaki ilişkiyi açıklama gayretinin örnekleri ile doludur. Halbuki Arendt, konuyu tamamen seküler bir zeminde ve yalnızca insanla ilişkisi üzerinden tartışır. Bütün mesele insanın eylemlerinin ortaya çıkardığı ahlaki kötülüğün mahiyetinin araştırılması ve insanın eylemlerinin sorumluluğunu taşıması noktasında anlaşılmaya çalışılır. Ancak onun kötülükle ilgili bireyi işaret eden düşünceleri her ne kadar kategorik olarak bizi ahlaki kötülük olarak tanımlamaya zorlasa da aşağıda göreceğimiz gibi totaliter ilişki biçiminin nihai olarak bireylerin sebep olduklarından çok daha büyük kötülükleri ürettiğine ilişkin vurgusu ve iddiası onu farklı bir kategorik zeminde düşünmeyi gerektirmektedir.

Çalışmamızda temel olarak Hannah Arendt'in en önemli çalışmalarından biri olan *Totalitarizmin Kaynakları* adlı eserinden yararlandık, zira "radikal kötülük" kavramı büyük oranda söz konusu çalışmada işlenmekte ve derinleştirilmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere, Arendt'in hemen hemen bütün çalışmaları kötülük meselesine bir biçimde dokunur. O nedenle *Kötülüğün Sıradanlığı*, *Sorumluluk ve Yargı* gibi yine meseleyle doğrudan ilgili çalışmaları kaynaklarımız arasında yer aldı. Bunun dışında ikincil literatür "kötülüğün sıradanlığı" üzerine yoğunlaşmış olsa da özellikle Bernstein ve

Fatmagül Berktay'ın çalışmalarını zikretmek önemlidir. Bu çalışma bir tez çalışması olmadığı için konuyla ilgili bütün literatürü burada serdetmenin gerekli olmadığını düşünüyoruz. Makalemiz alanda yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak Arendt'in "insanın varoluşuna saldırı", "kötülüğün anlaşılmazlığı", "insanı insan olarak gereksiz kılmak gibi" radikal kötülük bağlamında öne sürdüğü kavramların içeriklerine ve nasıl imkân alanına girdiğine odaklanmıştır. Konu hakkında Türkçede kıymetli çalışmalar bulunmaktadır, ancak bunların sonuç odaklı olduğu gözlenmektedir, halbuki bizim amacımız Arendt'in daha önce bilmediğimiz "yeni bir kötülük türüyle" karşılaştığımız iddiasını nasıl temellendirdiğini göstermektir. Elbette geçtiğimiz yüzyılın tek soykırımı Nazilerin uyguladığı soykırım değildir, Bosna'da Afrika'da yeni soykırımlar yaşandığı gibi halihazırda devam etmekte olan Gazze soykırımını da bu listeye eklemek gerekir. Arendt'in düşünceleri, geleneksel felsefenin uğramadan geçemediği kötülük meselesine modern dönemlerin paradigması açısından bakmış ve onu anlaşılmazlığı içinde anlaşılır kılmaya odaklanmıştır. Bu, bizlerin de karşılaştığımız bu büyük ve can yıkıcı kötülükleri anlamamıza, oradan adım adım ilerlememize ve nihayetinde onlarla baş etmemize imkân verecek bir kuramsal çerçeveyi oluşturmamıza yardımcı olacaktır diye umuyoruz.

1. Radikal Kötülük

Arendt birçok kitabında, insanlık tarihi boyunca peşine düşülen sorularla boğuşur: insanın kötülük yapmasının nedeni nedir, iyiliği seçmesini sağlayan nedir? Neden aynı eğitimi almış, aynı ailede yetişmiş ve aynı toplumsal çevreden gelmiş kişilerden biri "iyi"yi tercih ederken diğeri etmez? İyiliği ve kötülüğü insanda temellendireceğimiz yeti hangisidir? Alışılmış olan -gelenek, adet, örf- yerle bir olduğunda, tüm standartlar yıkıldığında bizdeki yargı yetimize ne olur? Arendt, insani yargı yetisinin "gizemli" kalmış analizinin tüm bu soruların cevaplarını bulmamızı sağlayacağını düşünür. Zira duygulara ya da kişisel çıkarlara kapılmadan, rasyonel bir şekilde yargılamayı mümkün kılan, aynı zamanda kendiliğinden işlevsel, yani tikel olayları kapsayan standartlara ve kurallara bağlı olmayan, ilkelerini yargılama yetisinin kendisi sayesinde edinen bir yetinin insanda bulunduğunu bildiğimizde, kendimize bir zemin bulma umudu taşıyabiliriz (Arendt, 2019).

Bu bağlamada Arendt, *Zihnin Yaşamı* adlı çalışmasında insan zihninin üç yetisinden söz eder: Düşünme, isteme/irade ve muhakeme/yargı. Bunlar birbirinden bağımsız üç ayrı yetidir. Bunlar arasında muhakeme/yargı, duyu deneyiminden gelen tikeli genel ile birleştirme faaliyeti olarak tanımlanır. Muhakeme kendiliğindendir, güzeli-çirkini, iyi ve kötüyü ayırdığımız yetidir. Bu sayede yaşamın yaşanabilir olduğunu kavrar, kötülüğün farkına varır, yadsırız (Arendt, 2018). Hukuktan ve ahlaktan bağımsız olan yargı yetisi kendiliğindendir ve her farklı durumda ve olayda bu yeti, her edimi ve her niyeti yeni baştan ve kendiliğinden yargılar (Arendt, 2019).

Yargılama isteğimiz yani "bu kötü" ya da "bu iyidir" diyebiliyor oluşumuz, nihayetinde özgür bir faile duyulan inancımızla ilgilidir. Farklı şartlarda ve zamanlarda yaşıyor

oluşumuz yahut kötülüğün faili yahut kurbanı olmayışımız, yargılama yetimizi ve hakkımızı elimizden almaz. Yargılama yetisine itiraz, Arendt'in dediği gibi aslında şu anlama gelir: Bütün insanlar birbirine benziyor, yani "benim yerimde olan herkes aynı şeyi yapardı"; hepimiz aynı ölçüde kötüyüz. O nedenle, Arendt'e göre, tarihsel eğilimlere, diyalektik açıklamalara, bütün bunların insanların dahli olmadan gerçekleştiğini söyleyen "gizemli zorunluluğa" havale etmeden, failin işlediği kötülüklerin sorumluluğunu almasını beklemek ve buna bir mazeret bulmasını, kendini ve bizi kandırmaya çalışmasını engellemek yapmamız gereken ilk iştir (2019). Arendt'in sorumluluk duygusuna yönelik bu vurgusu bütün düşünsel serüveni boyunca ona eşlik edecektir.

Hepimizin ahlaki yasaların kaynağı ister ilahi olsun ya da akli, içimizde bize neyin iyi neyin kötü olduğunu söyleyen ve ülke yasalarına ve diğer insanların düşüncelerine bağlı olmayan bir ses olduğuna inandığımızdan söz eder Arendt. Nitekim Kant da erdemli bir davranış gördüğünde insan aklının "iyi"yi ve "kötü"yü tanıyabileceğini iddia eder. Kant'ın kategorik imperatifi, yalnızca filozofların, düşünürlerin değil tüm insanların erişimine açıktır (Kant, 2009)[2] ve hepimizi hem mutlu hem sorumlu kılan bir şeyden söz eder. Arendt düşüncelerini temellendirmek için Kant'tan şu pasajı alıntılar:

> *İşte böylece, sıradan insan aklının ahlak bilgisinin ilkesine kadar ulaştık... ona (sıradan insan aklına) hiç de yeni bir şey öğretmeden, yalnızca, Sokrates gibi, kendi ilkesine dikkati çekince, sıradan insan aklının, bu pusula elinde, karşılaştığı bütün durumlarda neyin iyi, neyin kötü, ödeve uygun ya da ödeve aykırı olduğunu nasıl ayırmasını bildiğini, dolayısıyla dürüst ve iyi, hatta bilge ve erdemli olmak için hiçbir bilime ve felsefeye gereksinim olmadığını burada göstermek kolay olur. Her insanın yapmak, dolayısıyla bilmekle yükümlü olduğu şeyin bilgisinin, her insanın -en sıradan insanın bile-işi olduğu pekâlâ önceden kabul edilebilir (Kant, 2009).*

En sıradan insana bile açık olan bu bilgi, Kant'a göre, hiç şüphesiz "insan zihninin rasyonel yapısında" içkindir. Ahlaki bilgi yani doğrunun ve yanlışın bilgisi tabii olabilir, ancak ahlaki davranış Kant'a göre tabii değildir, zira insan aklını kullanmayabilir, kalbini dinlemeyebilir yahut eğilimlerine uyabilir. Kant, bu durumu "radikal kötülük" olarak tanımlar. Arendt'e göre Kant, insanın kötüyü kötü olduğu için isteyebileceğine inanmaz; ona göre tüm ihlaller, kişiyi geçerliliğini tanıdığı bir yasadan sapmaya sevk eden istisnalardır; hırsız bu sebeple mülkiyet yasalarını tanır, hatta bu yasalarla korunmayı ister, ama kendi lehine bir istisna yapıp yasaları ihlal eder (Arendt 2019) "İşte bu yüzden sadece sıradan insanlarla ilgileniyoruz. (...) ahlak dediğimiz şey gerçekten varsa, kesinlikle böyle sıradan insanlar ve sıradan hadiselerle alakalıdır" (2019) diyecektir Arendt.[3]

---

[2] "(...) Çünkü ahlaklılık, sırf akıl sahibi varlıklar olarak bizler için yasa görevi gördüğünden, bütün akıl sahibi varlıklar için de geçerli olmalıdır ve ahlaklılığı sadece özgürlüğün özelliğinden türetmek gerektiğinden, özgürlüğü de bütün akıl sahibi varlıkların istemesinin özelliği olarak kanıtlamak gerekmektedir."

[3] Yargı yetisi üzerinde daha derinden durmak gerekiyor. Ancak bunu Kant'a uzanmadan yapmak mümkün değil, Arendt'in Kant'la farkları olmasına rağmen zeminde Kant'ın yaklaşımı durur. Diğer yandan *Zihnin Yaşamı* adlı çalışmasının Yargı yetisini inceleyeceği üçüncü bölümüne başladıktan -başlığını yazdıktan- hemen sonra vefat etmiş olması da bu konudaki bir çalışmanın, düşünürün eserlerinde dağınık halde bulunan düşüncelerinin toparlanmasını gerektirir. Böylesi bir çalışma bu makalenin sınırlarını aşacaktır. O nedenle kötülüğün görünümlerine odaklanmayı ve onları inceltmeyi uygun buluyoruz.

Arendt, "en sıradan insanın" insan olmaklığı bakımından, sahip olduğu iyi ve kötüyü ayırma, eyleme niyet etme ve niyetlendiği ahlaki eylemi gerçekleştirme ve nihayetinde eylemin sorumluluğunu alma konusunda sorumlu tutulabilir varlıklar olduğunu söyleyen yaklaşımıyla Kant ile örtüşür. Ancak Arendt'in kullandığı "radikal kötülük" kavramının Kant'ın kullandığı anlamla örtüşmeyen birçok farklı yönleri bulunmaktadır. Hatta yalnızca bireye sorumluluk veren söz konusu yaklaşımda örtüştüklerini söylemek mümkündür. Arendt'in kullandığı anlamda kavramın ilk özelliği "anlaşılmaz" oluşudur.

1.1. Kötülüğün Anlaşılmazlığı

Arendt, *Totalitarizm Kaynakları* adlı çalışmasında, totalitarizmin insanların kötülüğü yapmalarına ve içselleştirmelerine nasıl ortam oluşturduğunu ve dayandığı noktaları ortaya koymaya çalışır. Bu, bir yandan emperyalizmin ortaya koyduğu katliamların, diğer yandan ırka ya da ideolojiye dayanan kötülüklerin anlaşılmasını sağlamaya yönelik oldukça kapsamlı bir çalışmadır. Böylece hem emperyalizmin tarihi hem antisemitizmin tarihi ve Nazilerin Yahudilere, Lehlere ve Çingenelere uyguladıkları soykırım Arendt'in sorgulama sahası içine dahil olur. Arendt'in totalitarizm üzerine çalışmaları, bireylerin ve hatta tüm bir bireyler topluluğunun devamından tamamen sorumlu olmadığı bu sistemlerde kötülüğün doğasına odaklanır. Her birey ve liderler ortaya çıkan cürümlerin bir kısmından sorumludur, ancak tüm yapının kötülüğü parçaların toplamının ürettiği kötülükten daha büyüktür. Bu tür kötülüğü gizemli ve anlaşılmaz kılan bir yönüyle budur (Chignell, 2023). Bu, sözü edilen yeni kötülük türünün Arendt'in geleneksel olarak ahlaki kötülük olarak tanımlanan ve insan iradesinde temellenen kötülükten farklı bir boyutuna işaret eder, zira bireyin eyleminin sonuçlarını aşan bir kötülük söz konusudur ve bu durumda ahlaki fiille orantılı biçimde sorumlu tutulabilecek ahlaki fail ortada kalmaz. Bu eylemlerin Arendt'e göre "cezalandırılamıyor" oluşunun bir sebebi budur.

Totalitarizm yeni olarak ortaya koyduğu ikinci husus her şeyin mümkün olduğunu söyleyen, gerçeklikle bağlantısı koparılmış yapısıdır. Gerçek hayattaki sınırları yok sayan her şeyin olanaklı olduğuna ilişkin bu inanç, kötülüğün aklın sınırlarını aşan, anlamayı olanaksız kılan boyutlara ulaşmasının da imkân koşuludur; şayet her şey mümkünse kötülüğün de "insanların ne cezalandırabileceği ne de affedebileceği" boyutunu keşfetmek olanaklı hale gelir. İmkânsız mümkün kılındığında, geleneksel felsefi kavramlaştırmanın kişisel çıkarla, hırsla, açgözlülükle, hınçla, iktidar arzusuyla ve korkaklıkla açıkladığı kötülük anlaşılmaz hale gelecektir. Bu yüzden "öfkenin öç alamayacağı, aşkın katlanamayacağı, dostluğun affedemeyeceği, cezalandırılamayacak, affedilemeyecek mutlak bir kötülük" ortaya çıkar. Nihai anlamda insanın bildiği en büyük kötülük, başka bir insanı katletmektir. Ancak bu kötülük bile yaşam ve ölüm gibi bildiğimiz, aşina olduğumuz bir dünyadan hareket eder. Katil kurbanını bir varlık olarak tanır: "Bir yaşamı imha eder ama varoluşun kendisini imha etmez." Halbuki Arendt, Nazilerin toplama

kamplarında gecenin kör karanlığında yaptıkları operasyonlarla/katliamlarla insanlara "hiç yaşamamışlar gibi muamele" ettiklerinden söz eder. Sanki hiç var olmamışlar gibi (Arendt 2021a) ya da Levi'nin dediği gibi "yaşayan cesetler" gibi (Akt. Berktay, 2016). Böylece Arendt'in geleneksel kötülük tanımıyla kopuşu dillendiren ikinci argümanına ulaşırız: Bu, radikal kötülük mutlaktır ve insanların varlığına değil varoluşuna kasteder ve aşina olmadığımız bir alanda cereyan eder, bu nedenle anlaşılmaz dolayısıyla mücadele edilemez kalır.

> *Ölüm fabrikalarındaki ya da unutma hücrelerindeki kurbanların, cellatlarının gözünde artık 'insan' olmamaları gibi, bu tamamen yeni suçlu türü, beşerî günahkarlıkla ilgili dayanışmanın sergileyebileceği sınırların dışında kalır (Arendt, 2021a).*

Böylece "radikal kötülük" kavramı, Arendt tarafından "önceden görüp bilmediğimiz yeni bir kötülüğün" ortaya çıkışını anlatmak için kullanılır. Almanların Yahudileri, Çingeneleri ve Lehleri öldürmek için kurduğu ölüm kamplarında, ölmenin ve yaşamanın dışında bir oluş vardır, öyle ki ne tahayyül edilebilir ne de bütün bütün kavranabilir, kurbanlar "sanki hiç doğmamış gibidirler" (2021a). Gerçi kötülük mantıksal olarak açıklanamaz olmak anlamında anlaşılmazdır zaten, ancak dünyanın aynı zamanda en bilindik şeyidir. Radikal kötülük, bizi hem kendi gerçekliğiyle baş başa bırakmakta hem de bildiğimiz hiçbir kötülükle bağdaştıramadığımız için anlayış sınırlarımızın daima dışında kalmaktadır (2021a).

Radikal kötülüğü, Arendt her şeyden önce şöyle tanımlar: "insanları insanlar olarak gereksiz kılmak". Arendt'in radikal kötülükle ne demek istediğini kavramak için "insanları insanlar olarak gereksiz kılmaktan" ne kastettiğini anlamak gerekir. Burası Arendt'in Kant'tan uzaklaştığı yerdir zira radikal kötülüğün bencillikten kaynaklanan bir ahlaksızlıkla ya da Kant'ın "öz-sevgi" dediği şeyle bir alakası yoktur. Dahası insanı bir amaç için araç olarak kullanmak ve onurlarını reddetmek anlamına da gelmez, zira böyle bir çaba hala onları insan olarak, özlerine dokunmadan bırakmak demektir. Dolayısıyla radikal kötülük kavramı Arendt için, Kant'ın tersine, yalnızca rasyonel ilkeleri ihlal etmek manasında kullanılmaz, daha ziyade ahlaki rasyonaliteyi tamamen reddetmek ya da onu aşmak çabasını ifade etmek anlamına gelir. Kant'a göre çaldığımızda ya da yalan söylediğimizde başkalarına hak ettikleri saygıyı göstermemiş oluruz yahut yasayı – çalmayacaksın, öldürmeyeceksin vs- bilir ve ihlal ederiz. Kant bu tür seçimlerimizin "radikal kötülüğe" olan eğilimimizden kaynaklandığını söylese de Arendt için mesele tamamen farklıdır: "başka bir kişinin veya grubun herhangi bir ahlaki duruşa sahip olduğunu kabul etmeyi kasıtlı olarak reddetmeyi" içerir. Öyle ki bu ahlaki duruş bizi aşağılanmaktan, yok olmaktan, çürümekten kurtarır. Sonuç olarak radikal kötülük ahlaki aklın evrensel kapsamını ve dolaylı olarak varlığını reddeder, yani aklı büsbütün reddeden eylemlerde bulunur, bunun makul bir sebebi olmadığı için sadece irrasyonel olmak manasında anlaşılmaz değildir aynı zamanda anti-rasyoneldir ve bu durum onu anlaşılmaz ve açıklanamaz kılan şeydir (Chignell, 2023).

Arendt'in sözünü ettiği radikal kötülük, hepimizin aşina olduğu ölümün ve yaşamın sınırları içinde kalan kötülüklere benzemez. Bu tanımlama insanların "varoluşlarına" yönelik bir saldırıyı dillendirir ve bunun yolu insanın öngörülemezliğini ve kendiliğini ortadan kaldırmaktır. Bütün bunların sebebi ise, son tahlilde, insanın her şeye gücünün yettiği yanılgısıdır. Halbuki şayet bireysel olarak tek bir kişi her şeye kadir olsaydı o zaman birlikte yaşamanın gereği kalmazdı. Bireysel olarak bir kişinin her şeye kadir olması diğer insanları gereksiz kılması manasına gelir (Bernstein, 2000). Hepimizin parçası olduğu bu dünyanın anlaşılırlığı içinde iyi ve kötüyü tanımlarız. Ama bu dünyada hem kötüler hem de iyiler aynı ahlaki düzlemde durarak iyi ve kötü tanımlanır, hırsız yaptığı şeyin kötü olduğunu yapmaya devam ettiği halde bilir. Arendt'in anlattığı radikal kötülük ise bütün bu iyi-kötü tanımlarını paylaştığımız dünyanın reddedilmesidir. Ne kötülük ne iyilik ne de iyiler ve kötüler bildik anlamları taşımazlar.

Arendt, "anlaşılmaz" olanı anlamak/kavramak için öncelikle sarsıcı, çirkin ve benzeri görülmemiş gerçekleri indirgeyici klişelerle anlatmaya direnmemiz gerektiğini belirtir. Dietz'in aktardığına göre Arendt, yakın tarihi anlamak için tarihsel benzetmelerden yararlanmak mesela Hitler'i Cengiz Han'la karşılaştırmak en büyük tehlikedir diyordu. Öyleyse "kavramak" "fenomenleri bu tür benzetmelerle açıklamak" değildir (2000). Arendt, "yüzyılımızın üzerimize yüklediği yükü bilinçli bir şekilde incelemeyi ve taşımayı" önerir, "ne varlığını inkâr etmeli ne de ağırlığına usulca boyun eğmeliyiz" (Arendt, 2021b). Dolayıyla Arendt, ne olursa olsun gerçeklikle, önceden tasarlanmış kabulleri bir yana bırakarak yüzleşmek ve ona direnmek gerektiği sonucuna varır (Dietz 2006). Her şeyden önce totaliter ideolojinin en önemli dayanaklarından biri olan "Doğa'nın ve Tarihin evrensel yasaları" vardır ve bunlar insanı önüne katıp sürüklemektedir, bu yasalar tüm insan yapabilirliklerini, öngörülemezliğini ve umutlarını aşarlar, yaşanacak olan yaşanacaktır diyen yaklaşımını reddetmekle işe başlamak gerekir. Zira bu düşünce bir yandan bireylerin dava, ideoloji veya hareket uğruna feda edilebilir olduğunu ima ederken, diğer yandan onlardan umutlarını ve dirençlerini alır. Totaliter rejimlerin en tehlikeli olduğu nokta burasıdır, bir yandan kurbanlarına gereksizmiş gibi davranırken aynı zamanda yaptıklarını doğa ve tarihin yasalarının kendilerini aşan kanunları ile meşrulaştırırlar (Bernstein, 2000).

Sonuç olarak Arendt "kötülüğün anlaşılmazlığından" onun geleneksel kötülük tanımları ile anlaşılamayacak bir gerçeklikten -totalitarizmden- neşet ettiğini dolayısıyla yeni kavramlaştırmalar gerektiğini söyleyerek ve yeniden insana ve onun iradi eylemelerine ve sorumluluğuna vurgu yaparak çıkar. Bu yeni toplumsal ve politik gerçekliğin, insanı gereksiz kılan ve varoluşuna saldıran yapısı insanın eylemleriyle akamete uğratılabilir.

1.2. "İnsanları Gereksiz Kılmak"

Fatmagül Berktay Hannah Arendt'in Politika anlayışını konu edinen *Dünyayı Bügünde Sevmek* adlı çalışmasında Primo Levi'nin Auschwitz kampına yönelik anılarını aktarır, sahne şudur: sağlıklı diye ayrılan ve gün doğumuyla birlikte zorunlu çalışmaya götürülen tutuklular, üzerinde "Çalışmak Özgürleştirir" yazan kapıdan ayrılırken, yine tutuklulardan oluşan bir orkestra Alman marşları çalmaktadır. Levi şöyle anlatır:

> *Orkestra çalmaya başlayınca yoldaşlarımızın sis içinde birer otomat gibi yürümeye başladıklarını anlarız; ruhları ölüdür ve tıpkı rüzgârın ölü yaprakları sürüklemesi gibi müzik onları yönlendirir ve iradelerinin yerini alır. Artık irade diye bir şey yoktur: Davulun her vuruşu, bir adım, yorgun kaslarda koşullu bir kasılma haline gelir. Almanlar bunu başardı. Çalışmaya giden tutuklular on bin kişi, ama tek bir gri makinaya dönüşmüş gibiler; nasıl hareket edecekleri kesinlikle önceden belirlenmiş durumda; düşünmüyorlar, arzu etmiyorlar, yürüyorlar (Akt. Berktay, 2016).*

Arendt tüm Nazi kamplarda benzer bir durum olduğunun farkındadır ve bunu anlamaya çalışır. Bu bağlamda Arendt'in kullandığı kavramların ilki "insanlığa karşı suç" tanımlamasıdır. Arendt, Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yirminci yüzyılın büyük siyasi olaylarının, yalnızca evsiz ve vatansız olmakla kalmayıp, aynı zamanda tamamen vazgeçilebilir ve gereksizmiş gibi muamele gören milyonlarca insan yarattığını anlatır. Yukarıdaki alıntı, soykırım ile en uç noktasına varan radikal kötülüğün, insanları içinde eşit biçimde "gereksiz ilan eden" bir sistemi inşa etmesinin ve bireyleri birer otomata dönüştürmesinin çok iyi bir resmini verdiği için yapıldı. Arendt'e göre bu sistemi inşa edenler ve sürdürenler kendileri de dahil olmak üzere bizatihi insanın gereksizliğine inanırlar. Bu yüzden söz konusu suçlar "barışa karşı işlenmiş savaş suçları" olmanın çok ötesinde "bizatihi insan olma konumuna karşı işlenen bir suç, 'insanlık suçu'"dur. Bu yüzden Arendt tarafından radikal kötülük (2016) olarak tanımlanırlar.

Arendt'in önemli tespitlerinden biri şüphesiz, totaliter toplumsal ve politik yapıların "insan doğasının değiştirilebileceğine" yönelik inançlarına yaptığı vurgudur ki bu yukarıda da belirttiğimiz üzere insanın varoluşuna yönelik bir saldırıdır. Nazilerin kurdukları kamplar, insanların "ölü mü yoksa diri mi olduklarını, hiç yaşamamış mı yoksa hiç doğmamış mı" (Arendt, 2021a) olduklarının belli olmadığı bir durumu izhar eder. Totalitarizmin bugüne kadar bilinen tüm yönetim biçimleri ve politik tavırlardan farkı burada ortaya çıkar, zira "insan doğasının değiştirilebileceğini" iddia eder. Totalitarizmin kötülüğü ve insan varoluşuna yönelik saldırısı ve onu mesela tiranlıktan yahut başka bir yönetim biçiminden farklı kılan işte bu yaklaşımıdır. Arendt'e göre böylesi bir dönüşüm daha evvel hiçbir politik ve felsefi kuram tarafından iddia edilmemiştir, bilakis bütün kuramlar insan doğasının belirliliğini ve sürekliliğini zımnen ya da açıkça kabul eder ve tüm önerilerini bunun üzerine inşa ederler. Söz konusu farktan dolayı totalitarizm, insanları dışardan araçlarla itaat ettirmeyi düşünmez ve istemez, zira onun talebi "içten bir bağlılık", "topyekûn tahakkümdür" (2021a). Topyekûn tahakküm ile insanın çoğulluğu, farklılığı ve öngörülemezliği ortadan kaldırılır, tüm insanlar sanki tek bir bireymiş gibi örgütlenir ve tahakküm olanaklı hale gelir (2021a).

Totaliter anlamlandırmanın temel özelliği, kitlelere dayanmasıdır. Kitlelerin altüst olan anlam dünyalarına, varoluşlarını anlamlı kılacak olan "tarihsel ve doğal güçlerin" emrinde oldukları savı ile bir açıklama getiren totaliter yapı, böylece kitlelere varlıklarının ve eylemlerinin tarih önünde hem kaçınılmaz hem de anlamlı olduğunu söylemek suretiyle sahte bir dünya sunar. Diğer taraftan insanların biricikliğini yok ederek onları "gereksizleştirir". Bu "gereksizlik" duygusu kitlelerde büyük bir öfke yaratır, Arendt'e göre totaliter rejimlerin/ideolojilerin seferber ettiği enerji bu öfkeden açığa çıkar. "Kitleleşmiş bireyler, ellerinden uçup giden koşulları denetleme yetisinin telafisi olarak ideolojinin imal edilmiş içsel/mantıksal tutarlılığına bir can simidi gibi sarılırlar" (Berktay, 2016).

Totalitarizm, kitlelerin anlam kaybını telafi etmek için bir "süper-anlam" inşa eder, herkes için geçerli, geçmişi ve geleceği açıklayan bu anlamın bütün insanlık tarafından da kabul edilmesini talep eder. Bunu sağlamak için insan haysiyetine saldırır; tüm insanların, diğer ulusların, insanlığın "ortak dünyasının" müşterek kurucuları olduğu düşüncesini yadsır. Halbuki, Arendt'in belirttiği üzere hiçbir süper-anlam insan çoğulluğunu, eylemliliğini ve bunların getireceği öngörülemezliği açıklayamadığı gibi bunu engellemeye muktedir de olamaz. İnsan haysiyeti, yeni bir dünya kurmayı tahayyül edebilir ve bunun için ölümü göze alabilir. Tam da bu yüzden totaliter hareketler insan doğasını dönüştürmeyi hedeflerler. Bu haliyle de hepimizi ilgilendirir ve sarsarlar. Bu nedenle, "Mesele yeryüzünde ziyadesiyle hep var olmuş acı değildir, kurbanların sayısı da değildir. Aslında insan doğası tehlikededir..." (Arendt, 2021a).

Totaliter toplumsal ve politik yapıların ve ideolojilerin amacı "topyekûn tahakkümü" mümkün kılmaktır. Arendt topyekûn tahakküm inşa edilirken üç analitik aşamayı ayırt eder ki bunlar aynı zamanda "insanı gereksiz kılmanın" anlamı ve aşamalarıdır: Topyekûn tahakküme giden yolda ilk adım, insandaki tüzel kişiyi öldürmektir. Bu, insanın tüm hukuki haklarından mahrum bırakan yasal kısıtlamalara atıftır. Keyfi bir biçimde insanları vatansız ve evsiz bırakmanın yanında onları "yasadışı" hale getiren bu yaklaşım, tüm nüfusun medeni haklarını yok etmiş olmaktadır. İnsanın hukuksal haklarının yok edilerek hukukun korunmasından mahrum edilişi insandaki tüzel kişiliğin yok edilmesi, totaliter yönetimleri egemen kılmak için bir ön koşuldur (Bernstein, 2000). İnsanlardaki tüzel kişiliğin yok edilmesinin bir anlamı da insanın hak verilmeye "değmeyen" bir "varlık" olarak konumlamak, onun insani varoluşuna saldırmaktır. Bu, insanın medeni hak kaybının ötesinde onun varlığına yönelik bir yok sayma olarak anlaşılmalıdır.

Toplama kampları, halihazırda o toplumda geçerli olan suç ve ceza sisteminden apayrı bir "ceza evreni" yaratarak keyfi ve mutlak bir iktidar yaratmanın en önemli adımını atarlar. Böylesi bir keyfilik ve dolayısıyla belirsizlik, tutukluların eylemleri ile ceza arasında kavramsal bir bağ kurulmasını engeller, böylece hiçbir hukuki gücü kalmayan özneye karşı sınırsız güç kullanımının yolu açılır. Berktay'ın belirttiği üzere tüzel kişiliğin ortadan

kaldırılması, hukuki kişinin ortadan kaldırılarak, bütün haklarından arındırılması onu "insanlıktan çıkarmak" ve onu topyekûn tahakküme açmaktır (Berktay, 2016).

İnsanların "canlı cesetlere" dönüştürülesindeki ikinci adım, kurbanlardaki ahlaki kişiliğin öldürülmesidir. Bu, totaliter kötülüğün en büyük başarısıdır ve tarihte ilk kez "şehitliğin imkânsız kılınması" ile gerçekleşir. Ahlaki kişi, ahlaki iyi-kötü ayrımları bulunan vicdan sahibi kişidir. Halbuki kamplardaki kurbanlar ahlaki bir seçim yapma, şehitlik, kendini feda etme, kaderine başkaldırma gibi hiçbir ahlaki tercihe sahip değillerdir. Peki bu nasıl mümkün olmaktadır? Arendt'e göre katiller bunun için suçlarına kurbanlarını da ortak ederler onları da kendi cürümlerine "bulaştırırlar". Kamplardaki kurbanlarını çeşitli görevlere ortak ederek, yönetimden sorumlu hale getirerek tutukluları katiller gibi davranmaya zorlamaları, kendi arkadaşlarını yahut yeni gelen yabancıları ölüme göndermek gibi iki kötü seçenekle baş başa bırakmaları, katille kurban arasındaki farkı bulanıklaştırmakta, iyi ile kötü arasındaki ayrım kaybolmaktadır (Arendt, 2021a). Kamplarda biraz daha uzun yaşayabilmenin yolu celladıyla iş birliği yapmaktan geçtiği için nihai olarak kurbanlardan öldürmek ile ölmek arasında bir seçim yapmaları beklenir. Ahlaki kişinin yok edilmesi demek, totalitarizmin bizatihi vicdanı yetersiz, hatta anlamsız kılan koşulları yaratmasıdır (Berktay, 2016) ve bunu da büyük bir başarıyla gerçekleştirmiştir.

Arendt'in bu tespitlerine rağmen burada şunu sormak hakkımız: Peki neden iş birliğini, ikisi de "öldürmeyi" içeren seçenekleri reddetmediler? "Eğer kötü varsa" der Alain Badiou, "onu İyi'den kalkarak tanımlamalıyız" (Badiou, 2013). Aksi taktirde elimizde kalan, "İyi'nin ve Kötü"nün aşağısında kalan" hayatın "acımasız masumiyeti" (2013) yani hayvani bir biçimde hayatta kalma mücadelesi ve çıkarları için her şeyin peşinden koşmak olacaktır. Bu, "kötülük, ancak iyiliğin yokluğudur" diyen ve kötülüğe bir varlık atfetmemeye çalışan kadim açıklamayı onaylamak demek değildir. Bu, iyiliğin tanımlanamadığı, hatta apaçık bilincine sahip olunmadığı yerde kötülüğü tanımlamanın olanaksız olması demektir. Onun için Badiou asıl meselenin hakikat olduğunu düşünür. Arendt'in yukarıda anlattığımız kurbanların cellatları ile iş birliği yapmalarını, Badio'nun "hayvani biçimde hayatta kalma mücadelesi ve çıkarları için her şeyin peşinden koşmak" açıklaması anlaşılır kılar. Ahlaki davranışın Kantçı anlamda mutlulukla ilişkili olmadığı -en azından bu dünyada- düşünülürse, ahlaki eylemin sorumluluğunu almanın önemi hatırlanabilir. Ahlaki eylemin sonucu Nazi kamplarında olduğu gibi ölüm de olabilir. O zaman bize göre Arendt'in iddia ettiğinin tersine totaliter ilişki biçimi ahlaki dirençsizliğin sebebi değil sonucu olarak okunmalıdır.

Arendt'in "insanları insan olarak gereksiz kılmak" ile kastettiği şeye, radikal kötülüğün özüne ve dehşetine en çok yaklaştıran durum topyekûn tahakküm mantığının üçüncü aşamasıdır. Bu insan doğasını dönüştürmek, insan bireyselliğinin ve kendiliğinin her türlü izini silmek ve dolayısıyla insan özgürlüğünü yok etmek üzere girişilmiş olağanüstü bir durumdur. Topyekûn tahakkümün son aşaması böylece insanı insan yapan şeyin, Arendt'in

çok sevdiği tanımlama ile söylersek her insanın doğmuş olmakla dünyaya hediye ettiği "yeni bir şey olarak yeni bir şey başlatma kapasitesinin" yani özgürlüğünün özünün yıkımıdır. Burada totalitarizmin kadir-i mutlaklık iddiasının önemi ortaya çıkar. Nazi liderleri her şeye güçlerinin yettiği zannına sahiptiler. Bu durum "tüm yıkımların ve en uç aşağılama biçimlerinin ötesinde insan doğasını dönüştürmek" suretiyle her şeye gücü yeten bir Tanrı'yla rekabet etmek manasına gelir ki bu da Bernstein'ın belirttiği üzere geleneksel ahlaksızlık, günah veya kötü niyet anlayışlarıyla ilgisi olmayan radikal kötülüğün en uç biçimdir (Bernstein, 2000).

Ahlaki kişiliğin ve tüzel kişiliğin yok edilmesi sonunda bireyselliğin yok edilmesini getirir. Arendt, milyonlarca insanın gaz odalarına doğru uygun adım yürütülmelerine direnmeden izin vermelerinin, nadiren cellatlarını kendileriyle birlikte ölüme götürme teşebbüslerinin, neredeyse hiç ciddi isyan olmamış olmasının, pek az SS katledilmiş olmasının nedeninin kurbanların bireyselliğinin yok edilmiş olmasına bağlar. Bu, insanın kendine özgü kaynaklarından hareketle, olaylara ya da çevreye verdiği tepkiye indirgenemeyecek, "yeni şeylere başlama gücü" olarak tarif ettiği "kendiliğin" yok edilmesi demektir (Arendt 2021a). Topyekûn iktidar kendiliğin olmadığı, ancak koşullu reflekslerin söz konusu olduğu, kuklaların dünyasında başarılabilir ve korunabilir. Halbuki insanın yapabilirlikleri ve imkânları "öngörülemezdir", bu nedenle insanlar ancak "hayvan türünde insan" (Pavlovun köpekleri) durumuna geldiklerinde bütünüyle tahakküm altına alınabilirler (2021a).

Böylece insanın tahayyül edebildiği ama cüret edemediği tüm kötülüklerin cisimleşmiş hali olan cehennem yeryüzüne indirilir, insanın yapabildiği kötülüğün uçları öylesine nihayetsiz görünür ki insan bugüne kadar cesaret edebildiğinden çok daha güçlü/kötü olduğunu fark eder, böylece "şeytanca fantezileri"ni "göğü başına yıkmadan", dünyayı ortadan kaldırmadan gerçekleştirebilir (2021a). Üstelik artık bir gün tüm bu olup bitenlerin hesabının sorulacağı, bir kıyamet günü, bir adalet fikri de ortadan kalkmıştır (2021a): "En kötüler korkularını yitirdi" der Arendt, "en iyiler ise umutlarını" (2021a).

> *Demek ki geriye Pavlov'un deneylerindeki köpek[4] gibi davranan, kendi ölümlerine giderken bile kusursuz uyumla karşılık veren ve tepkimeye girmekten başka bir şey yapmayan insan yüzlü ölü gibi solgun kuklalardan başka bir şey kalmıyor. Bu, sistemin gerçek zaferidir. ... 'Kuklalar gibi kendi ölümlerine giden bu insan alaylarından daha korkunç bir şey yoktur. Bunu gören biri şöyle der: "onları böylesine alçaltmak için efendilerin elinde ne büyük bir iktidar gizlidir.' ve acı içinde ama yenilmiş biçimde dönüp gider (2021a).*

[4] Bunun çok acımasız bir tanımlama olduğunu biliyorum, şahsen ben kullanmazdım, ama insanlara yapılan muameleyi anlatması bakımından da vurucu, bu nedenle kullandık. Bir hakaret kastı yok zaten Arendt'in de amacı otomatikleşmiş davranışı anlatabilmek.

2. Zalim/ Kurban/ Seyirci

Kötülüğün üç ayrı bileşeni var: kötüler, kurbanlar ve seyirciler. Bu bölümde Yahudi, Leh ve Çingene soykırımında bu üç bileşenin aldıkları tavrı, Arendt bağlamında ayrıntılı biçimde tespit etmeye çalıştık, çünkü her üç tarafında aldığı tavır, kötülüğün varlığı ve insanın ahlaki durumu açısından önem arz ediyor. Bütün bu kötülükleri nasıl yaptılar? sorusunu kaçınılmaz olarak, "Neden karşılık vermediler?" ve "Neden seyirci kaldılar?" soruları izliyor. Elbette zalim ile mazlum aynı kefeye konulamaz; bu, adil olmaz. Ancak kötülüğün varlığına imkân verecek bir boşluk olmasına izin vermek iyiliğin suçudur. Kötülüğe ilişkin en önemli açıklamalardan biri olan "kötülük, iyiliğin yokluğudur" şeklindeki yaklaşımı bu manada düşünebiliriz. Kötülüğe varlık vermemek onun bir tez olarak ortaya çıkmasını önlemek manasına gelir. Aksi taktirde bugün Gazze soykırımında olduğu ve Baudrillard'ın çok önceden söylediği gibi "öldürme hakkından" (Baudrillard, 2012) söz etmeye başlanır ve bir gün bütün haklar gibi alınır.

Alman halkının, Yahudi, Leh ve Çingenelerin soykırımına yönelik yaklaşımı, haklı olarak Arendt'i en çok düşündüren meselelerden biridir. Alman halkının, "insanların ne affedebilecekleri ne de layıkıyla cezalandırabilecekleri...insanın hiçbir şey öğrenmediği dilsiz dehşeti" (Arendt, 2019) seyretmesi, aynı zamanda yaşananları onaylaması anlamına geliyordu, ancak onlar, bununla da yetinmeyip komşularının, arkadaşlarının uğradıkları zulme çoğunlukla katılmışlardı, bundan daha şaşırtıcı ve yadırgatıcı olan ise kişisel iyi-kötü yargılarını birdenbire, Nazilerin lehine olacak biçimde değiştirmiş olmalarıydı. Zulmü, gerçekleştirmiyor olmak, ona seyirci kalmak, hukuki olarak sorumluluk doğurmasa bile onaylamak anlamına geleceği için en şiddetlisinden ahlaki bir sorundur. Kadim ahlaki değerlerin ve belki de "en derin kriz anlarında hayatımıza yön veren", doğruyu yanlıştan, iyi kötüden ayırmamızı sağlayan, geçerlilikleri herkes tarafından kabul edilen -rağmına suç işleyenler de dahil- ahlaki standartların ve ilkelerin bir gece de yıkılması ayağımızın altındaki ahlaki/insani zeminin kayması anlamına gelir. Ne oldu da ahlaki kurallar ve standartlar "sofra adabının değiştiği kolaylıkla" değiştiler ve bundan böyle ahlak bir töreler dizisi, örf ve adetler bütünü olarak açığa çıktı (2019)? Arendt bu sorunun peşinden gider.
Alman halkı, neredeyse istisnasız biçimde Nazilere katılmıştı. Daha dün komşuları, yakın dostları olan, hayranlıkla taktir ettikleri insanları "düşman" olarak görmeyi kabullenmişler, hatta onlara yapılanlara bile isteye katılmışlardı. "Toplumda" der Arendt, "her zaman bir kimseyi o kimsenin olmak istediği biçimde sorgusuz sualsiz kabul etme eğilimi vardır." Modern toplumların insanlarının iyi-kötü yargılarını ayırt etmedeki yetersizlikleri de bu kabulü güçlendirmiştir. "Görüşlerin modern kaosundan", bir görüşü ısrarla ve "boyun eğmez bir tutarlılıkla" savunmak, o düşünce ne kadar "zırvalık" olursa olsun kabul görecektir. Nitekim, Arendt'e göre, Hitler'in yaptığı "zırvalıkların" böyle büyük bir kabulle içselleştirilmesinin nedeni budur (Arendt, 2021a).

Arendt totaliter yapıların kitleler üzerine oturduğunu söyler. Kitlelerin oluşturduğu toplum, her biri farklılıkları içinde benzersiz olan bireylerin "gereksiz, vazgeçilebilir" kılındığı bir

yapıdır. Kitlelerin siyasal örgütlenme arzuları vardır, lâkin bunlar ortak bir çıkar maksadıyla bir araya gelmezler, ulaşmaya çalıştıkları hedefleri ve sınırları yoktur, bu nedenle toplumsal bir sınıf oluşturmazlar. Nazi hareketinin, Arendt'in görüşüne göre, 1930'dan sonra en önemli tabanı bu kayıtsız kitlelerden oluşmuştur (2021a). Kitlelerin standartlarını, onlar bir sınıf olmadıkları için sınıfsal standartlar oluşturmaz, daha ziyade toplumsal sınıfların "örtük biçimde" ve "anlamlandırmadan" paylaştıkları etki ve kanaatler oluşturur (2021a).

Modern zamanlarda, kitleleri ortaya çıkışının en önemli nedeni, Arendt'in iddiasına göre toplumsal yapıda ortaya çıkan "radikal yabancılık, yalnızlık ve köksüzlük"tür (Berktay, 2016). Kitlenin en önemli özelliği ise kayıtsızlığı/bensizliği'dir (Arendt, 2021a). Kitle toplumu insanların ferdiyetlerini yok ederek onları "gereksiz" konuma iter. Gerçek bireyselliğin yok edilmesi ve modernlikle beraber yıkılan aidiyetlerin eksikliği, bu kitleleri totaliler anlam dünyasının bir parçası olmalarına olanak sağlar, çünkü bunlar kitlelere güvenli bir alan ve aidiyet sağlayarak "demir bağlarla" kendilerine bağlarlar (Berktay, 2016). Arendt, Nazi soykırımına Almanların şaşılacak derecede katılmasının/içselleştirmesinin temel nedenini kitlenin bu bağlılığıyla açıklar.

Kitlelerin söz konusu bensizliği/kayıtsızlığı yalnızca totaliter hareketin içinde yer almayanlara ya da ona açıkça düşmanlık besleyenlere karşı yönelmez, eğer öyle olsaydı bu bir ölçüde anlaşılabilirdi, ancak düşmanlık -mesela tutuklanmak, partiden atılmak, hapse gönderilmek vb.- yakınlarına hatta bizatihi kendine yöneldiğinde, kitlelerin totaliter hareket hakkında hiçbir tereddüte düşmeyişi, totalitarizmin en önemli dayanak noktasıdır. Kendine dair bu kayıtsızlık, Ben'in gözden çıkarılması anlamına gelir ki insanın kendini/benliğini korumaya ilişkin güdüsünün zayıflaması neticesinde ortaya çıkar (2021a). Bunu idealizm olarak tanımlamak mümkün değildir, zira Arendt'in de belirttiği üzere idealizm bireysel kararları, seçimleri, inançları gerektirir ve deneyimle ortaya çıkar. Totaliter hareketlerin fanatizmi ise ancak yandaşlarında herhangi bir inanç bırakmayarak ayakta kalabilir (2021a). Alman halkının kayıtsızlığı kendilerinden olmayan Yahudilere, Lehlere ve Çingenelere çok daha kolay yönelir ve ortaya bir gece önce doğru/iyi bulduklarını bir gece sonra yanlışlayan yahut bir gece önce oturup yemek yedikleri komşularının, dostlarının bir gün sonra Naziler tarafından götürülüşüne arkasını dönen, görmezden gelen bir gerçeklik tezahür eder.

Kitleler, modern dünyanın getirdiği eşit koşullardan, yaygın eğitimden ve bunun eğitimin kalitesini ve standartlarını kaçınılmaz biçimde düşürmesinden doğmaz. Nitekim kitle hareketleri, özellikle yüksek kültürlü insanları kendi saflarına katmayı başarmış, işin ilginç tarafı bu yüksek kültürlülük benliği kitleye terk etmeyi engelleyememiştir, hatta Arendt zaman zaman özendirdiğinden bile söz eder (2021a). Bunun nedeni Horkheimer'in "araçsal akıl" kavramıyla açıklanabilir. Horkheimer, önemli olanın düşünmek olmayıp, öncesiz sonrasız totaliter rejim tarafından belirlenmiş değerlere uymak, itaat olduğu kabulünün arkasında, aklını amaçları sorgulamak için değil de amaca ulaşmak için bir araç olarak

kullanan insan tipi olduğunu söyler. Amaçların bizatihi kendilerinin akılcı olup olmadığı ise geçerli bir soru değildir (Sayın, 1994).

Kitlelerin oluşumunun en büyük nedeni, ayrışmış toplum yapısıdır, bu nedenle kitlelerin başlıca özelliği olağan toplumsal ilişkilerden yoksun olmaları ve tecrit edilmiş bir yaşam sürmeleridir (Arendt 2021a). Bu sayede totaliter hareketler ayrışmış ve toplumsal bağlamlarından ve alışılagelmiş ilişkilerden kopmuş, yalıtılmış kişilerin kitlesel örgütü haline gelir. Bu hareketler müntesiplerinden sınırsız, koşulsuz ve değişmez, tam bir sadakat talep ederler. Böyle bir sadakat ancak insanın ailesine, sevdiklerine, arkadaşlarına karşı olabilir. Kitlelerin yalıtılmış ve yalnız olmaları bu anlamda totaliter talepleri karşılar, böylece bağlılık ve sadakat totaliter harekete ve onun liderine yönelir. Birey dünyada kendine ait bir yeri olduğu duygusunu, ancak harekete ait oluşundan çıkarsar hale gelir (2021a). Diğer yandan kitlelerin temel özelliği, gerçekliği yadsıyan tavırlarıdır. Hayatın "tesadüfiliği" onları içinde yaşadıkları dünyadan kaçmaya ve ideolojik tutarlılık içinde kalmaya iter. Bu nedenle totaliter propaganda sağduyunun önerdiği gerçeklikle uzlaşmayı yadsır, zira kitlelerin gerçeklikten kaçış ihtiyacını ancak böyle karşılayabilir (2021a).

Totaliter yönetimler, kitlelerin gerçeklikten kopuk tavrını tarihin ya da doğanın yasalarına uyduklarını öne sürerek ve böylece onlara sahte bir güven ve istikrar duygusu bahşederek kendilerine bağlamayı başarırlar. Berktay'ın dediği gibi totaliter düşüncenin başarısı "denetleyemedikleri" koşulların tozu dumanı içinde yolunu kaybetmiş, 'dünyasızlaşmış' kitlelere, düşünmeden uyabilecekleri kesin buyrukların var olduğu "güvenli bir sahte dünya sunarak 'yalanı yaşamalarını' mümkün kılmasından kaynaklanır" (Berktay, 2016).

Almanların Yahudilere yapılan zulmü bir "ehvenişer" mantığı ile açıklamaya çalışmaları da durumu açıklamak için, en azından iradenin gerekçesine ilişkin iyi bir neden değildir. Zira ehvenişer mantığı, totaliter yönetimlerin önemli dayanak noktalarından biridir. Bu yönetimlerin, insanları koşullandırmak için kullandığı ehvenişer yaklaşımı, nihayetinde insanları "kötüye" razı etmektir. Böylece milyonlarca Yahudi yok edilirken insanların seyretmeleri mümkün hale gelir. Ehvenişer mantığından, her şey en kötüye vardığında bile vazgeçilememesi ise insan zihninin, ideolojik referanslarına ters düşen gerçeklikle yüzleşememesi demektir. İnsanlar, olaylara ilişkin tecrübeyi unuturlar, ancak ondan geriye kalan ve zihinlerde derinlemesine yer etmiş kategorilerle ve formüllerle düşünür, yargılarlar. Bunlar tutarlılığı sağlayabilir lâkin gerçeklikle uyuşmaz (Arendt, 2019). Her tekil olay ve durumu zihnimizdeki ideolojik standartlarla açıklamak, o olay ve durumun getirdiği gerçekliği ıskalamayı ve getireceği beklenmedik değişimlerden umudu kesmeyi getirir.

Bütün bunlara rağmen Alman toplumu içinde, rejime başkaldıramasa dahi toplumun hiçbir kesimiyle iş birliği yapmayan, zalimce fiillere katılmayan, olan biteni onaylamayan bir kesim vardır. Bu insanlar Arendt'e göre "kendi başlarına karara varma cüretini göstermişlerdir" (2019). Rejime itaat etmeyen bu insanlar, "otomatikleşmeyen" yani tikel

olaylara göre karar verebilen, hazır kalıp kabulleri ile her olayın şartlarını ve koşullarını gözetmeden peşinen hükümde bulunmayan; öğrenilmiş ve sahiplenilmiş ilkeleri, kuralları karşılaştıkları olaylara uygulamayı ve buna göre yargıda bulunmayı becerebilmiş kişilerdir. Arendt, onların nihai anlamda kendi iç huzurlarını ve dünyanın değil kendilerinin iç barışlarını korumaya çalışmış olduklarını düşünür (2019). Direnen bu insanlara yüksek kültürden ya da hiç tahsil görmemiş; sosyetede yahut köylü, toplumun her kesiminde rastlanmıştır. Bunlar kendileriyle çelişkiye düşmemiş, kendileriyle mücadeleye girmemiş, doğruyu yanlışı ayırt etmekte sıkıntı çekmemiş kimseler olarak görünürler. Bu tavırlarıyla basitçe şunu söylemektedirler: "Yapamam, ölsem daha iyi, çünkü bunu yaptığımda hayatım artık yaşamaya değer olmayacak" (2019).

Alman halkının bu tavırlarına karşılık Nazi organizasyonunda fiilen görev almış grubu ayrı bir yerde tutmak gerekir. Alman halkını seyirci -kitleler- kategorisinde tutarsak, bunlar bizatihi katiller/kötülerdir. Onlar itaat etmenin görevleri olduğunu, hatta dünyanın her yerinde her organizasyonun üstlere ve ülke yasalarına itaat etmeyi gerektirdiğini ve bunun nihayetinde erdemli bir tutum olduğunu dile getirdiler. Bunlar için itaat, en önemli politik erdemdir. Arendt bu yaklaşıma itirazını "itaat" ve "rıza" kavramlarını birbirinden ayırarak temellendirir. İtaat, son tahlilde "çocukça" bir şeydir, kendiliği, düşünceyi ve eylemi içermez ve kitlenin bir özelliği olarak tezahür eder. Halbuki yetişkin bir insan "rıza" gösterir. Rıza'nın içinde bilinç vardır. Eğer yetişkin bir insan itaat ettiğini söylüyorsa, bu ancak o yönetimi ya da filli desteklediğini ortaya koyar (2019). Bu yeni "emir kullarını" suçlayabilmenin tek yolu -emirlere itaat ederek ahlaki olarak "iyi" bir şey yaptıklarını iddia ettiklerini hatırlayalım- politik ve ahlaki meselelerde itaat diye bir şeyin ol(a)mayacağını hatırlatmak olmalıdır. Bu nedenle yetişkin insanlara rejime "neden itaat ettikleri" değil "neden destekledikleri" sorulabilir (2019).

Böylece bir taraftan Naziler en ince ayrıntısına kadar tasarlayarak ölüm fabrikaları kurarak "Nihai Çözüm"ü gerçekleştirmeye çalışırken, öte yandan buralarda imha faaliyetine katılan insanlar, bunu hayatlarının "rutini", doğal bir parçası haline getirmişlerdir. Saklanacak, utanacak, kızacak, öfkelenecek hiçbir şey yoktur, zira her şey "tabii seyrinde" gerçekleşmektedir. Nazi rejimi, yeni bir değerler dizisi ortaya koymuş, bunları cisimleştirdiği bir sistem kurmuş ve Alman halkı ahlak anlayışını bu yeni sisteme göre değiştirmiştir (2019). Nazilere karşı örgütlü bir direniş yoktur, muhalefet eden çok az kişinin gerekçesinin ise Yahudilere, Çingenelere ve Lehlere yapılanlarla ilgisi yoktur, herhangi bir ahlaki kaygıdan da hareket etmemişlerdir; muhalefetleri Almanya'nın sonunun yaklaştığına kesin gözüyle bakmalarından kaynaklanmaktadır (Arendt, 2022).

Sonuç olarak Naziler ölüm kampları kurmuş, kitleselleşen toplumsal yapı bu zulmü itiraz etmeyerek onaylamıştır. Böylece Arendt, bir yandan totaliter anlam dünyasında suçluların/katillerin nasıl üretildiğini anlatırken, diğer yandan "kurbanların" da modernliğin "dünyasızlaştırma"sından payına düşeni aldıkları için bu totaliter anlamın bir parçasına dönüştüklerinden, zulme açık hale geldiklerinden söz eder (Berktay, 2016). "Bir

Yahudi'nin gözünde" der Arendt, "Yahudi liderlerin kendi insanlarının imhasında oynadıkları rol, bu baştan sona karanlık hikâyenin şüphesiz en karanlık bölümüdür" (Arendt, 2022). Arendt, Yahudileri ölüme sürükleyen "itaatkâr uysallık"tan, infaz yerlerine kendi ayakları ile gitmelerinden, kendi mezarlarını kazmalarından, soyunmaları ve giysilerini muntazam biçimde yerleştirmelerinden, kurşuna dizilmek üzere yan yana yere yattıklarından ve iş birliğinden söz eder. Bütün toplama kamplarında olan biteni şöyle aktarır:

> *(…) 'SS'in zaferi, işkence kurbanının hiç karşı çıkmadan darağacına götürülmeyi kabul etmesini, kimliğini olumlamayı bırakacak kadar kendinden vazgeçmesini gerektirir. Bu durumun elbette bir sebebi vardır; SS'ler kurbanın yenilgiye uğramasını yok yere, sırf sadistliklerinden istemezler. Kurbanını daha darağacına çıkmadan yok etmeyi beceren sistemin ...koca bir halkı esaret altında tutmak, itaat altına almak için tartışmasız en iyi sistem olduğunu gayet iyi bilirler. Bu insanların kendilerine söyleneni harfiyen yapıp ölüme gitmelerinden daha korkunç bir şey yoktur' (2022).*

Yahudilerin yaşadığı her yerde, tanınmış Yahudi liderler vardı ve Arendt bunların hemen hepsinin Nazilerle iş birliği yaptıklarını söyler (2022). Yahudilerin Nazilerle yaptıkları iş birliği açısından, Orta ve Batı Avrupa'daki asimile olmuş Yahudilerle, Doğu'daki daha geleneksel Yahudi toplulukları arasında bir fark yoktur: Tehcir edilecek insanların ve müsadere edilecek mallarının listesini yapmak, tehcir ve imha masraflarını bu kişilerden toplamak, terk edilmiş apartman dairelerini tespit etmek, Yahudilerin yakalanmasını ve trenlere bindirilerek ölüme gönderilmelerini sağlayacak polis gücünü sağlamak, Yahudi cemaatinin malvarlığını müsadere için eksiksiz teslim etmek gibi işlerin hepsini bizzat Yahudiler yapmıştır. Yahudi yetkililer, "kutsal ilkelere" göre ölüm listeleri hazırlamışlar ve "Yahudi yetkilileri" ve "önde gelen Yahudileri" kurtarmayı seçmişlerdir (2022). Kamplardaki cinayetler Yahudi komandolar tarafından gerçekleştirilmiş, gaz odalarında ve krematoryumlarda Yahudiler çalışmış, cesetlerin altın dişlerini sökmüş, toplu mezarlar kazmış, katliamlarını izlerini silmek için bu mezarları tekrar açmış; kendi halkının cellatlığını yapmış, hatta, ne acıdır ki Theresienstadt'taki gaz odalarını Yahudi teknisyenler inşa etmiştir (2022).

Bir Nazi subayı olan Adolf Eichmann İsrail'de yargılanması sırasında, Yahudi liderlerin Nihai Çözüm koşulları altında bile iş birliği yaptıklarını söyler, işin dehşet verici tarafı bunun doğru olmasıdır. Eichmann, Yahudi liderlere "emirler yağdırmadıklarını", onların "suyuna gittiklerini" ve birlikte karar verdiklerini söylerken, amaçlarının, onlara "işlerini severek yapmalarını sağlamak olduğunu" şeklinde bir savunma yapar. "İş" dediği ve sevilmesini umdukları şey, Yahudilerin kendi insanlarını öldürmeleridir, trajik olan ise bunu başarmış olmalarıdır (2022). "Sonunda Endlösung'da birleşen tüm basit eylemler" diyordu Bauman, "Holocaust'u yönetenlerin gözünde akılcıydı; bunların çoğu kurbanların gözünde de akılcıydı" (Bauman, 1997).

Arendt çok küçük bir azınlığın direndiğinden söz eder, o koşullarda bu bile mucizedir, doğru (Arendt,2022). Ancak yine de insan şunu sormadan edemiyor: Başka türlü olamaz

mıydı? Arendt bu düşünceleri yüzünden Nazileri değil de Yahudileri suçlamış olmakla itham edilir ve bu nedenle çok fazla eleştiriye uğrar. Aslında Arendt de direnişin neredeyse imkânsız olduğunu kabul eder, ancak Mary McCarthy'nin dediği gibi direniş ile iş birliği arasında, bir eylemin ya da bir çözümün yapılabileceği küçük bir imkân alanı vardır. Bu, ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılık gösterebilir, kimi yerlerde imkânsıza yaklaşırken kimi yerlerde ise mümkün olabilirdi. Arendt'in, Yahudi Konseylerinin iş birliği olmasaydı şayet, dört buçuk milyonla altı milyon arasındaki Yahudi'nin yok olmayacağı yolundaki iddiası McCarthy'ye göre doğrudur, zira Naziler Yahudileri imha kampları için seçmek, numaralandırmak, bir araya getirmek, mallarını fişlemek vb. birçok işle kendileri uğraşmak zorunda kalacaklar, bu da daha fazla askeri insan gücüne ihtiyaç duymayı getirmenin yanı sıra daha az Yahudi'yi toplamalarını sağlayacaktı. İşbirliğini reddetmek, ağır bedeller ödenmesini getirebilirdi, bunlara karşı yapılacak misillemeler ağır kaotik ortamların doğmasını, ordunun ve sivil halkın demoralize olmasını doğurabilirdi (McCarthy, 1964). Yani başka türlü de olabilirdi. Arendt şöyle söyler: "Var olan ancak çok küçük bir rol oynayan direnişin tek anlamı şuydu: Biz bu tür bir ölüm istemiyoruz, onurlu bir şekilde ölmek istiyoruz. Ancak iş birliği sorunu gerçekten can sıkıcı. Yahudi liderlerin kesinlikle şunu söyleyebildiği bir an vardı: Artık iş birliği yapmayacağız, ortadan kaybolmaya çalışacağız" (Benhabib, 1996), ama söylemediler. Mary McCarthy'den şu alıntı ile bu bölümü bitirelim: "Hiç kimse bir silaha sahip olarak bir adamı, herhangi birini öldürmeye zorlayamaz; bu onun kendi kararıdır. Eğer biri size silah doğrultup 'Arkadaşını öldür yoksa ben seni öldürürüm' derse, sizi arkadaşınızı öldürmeye teşvik ediyordur. Hepsi bu" (McCarthy, 1964). Yahudi liderlerin bu işbirlikçi tavrı Eichmann gibilerin vicdanının yok olmasına katkı sağlayan etkenlerden birisiydi, ancak bu konudaki en büyük pay neredeyse tamamen sessiz kalan, komşularını almaya gelen SS'leri gördüklerinde başlarını başka yöne çeviren "saygın" Alman toplumuna aittir (1964).

Arendt, bütün bu olup bitenin, Çingenelere, Yahudilere ve Lehlere karşı işlenmiş olan soykırım ve daha nice suçların, yalnızca bu halklara karşı işlenmiş suçlar olmadığını tüm "insanlığa karşı işlenmiş" suçlar olduğunu söyleyerek meseleye son noktayı koyar, zira insanlık ve uluslararası sistem bütünüyle tehlikeye atılmış ve zarar görmüştür (Arendt, 2022). Soykırım bizatihi insan çeşitliliğine yani insan olmanın belirli bir özelliğine, onun biricikliğine karşı bir saldırıdır, bu özellik olmadan ne insandan söz edilebilir ne de beşerden, soykırım bu nedenle insanlığa karşı bir suçtur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kötülük bitmediğine göre kötülükle ilgili söyleyeceklerimiz de nihayete ermeyecektir. Arendt'in kötülüğün yeni bir biçimine ışık tutar, bunun nihai anlamda anlaşılamayacak bir şey olduğunu söylerken de anlamaya çalışır. O, kapsamlı bir kötülük teorisi sunmaz. Yaptığı şey yeni baştan kadim soruyu düşünmek ve anlamaya çalışmaktır. Bu anlamda geleneksel felsefenin kötülük meselesine ilişkin kavramları modern dönemin gerçekliğini

kavrayamadığını düşünür. Arendt, kötülük konusunda kapsamlı bir kuram ortaya atmasa da "radikal kötülük", "sıradan kötülük", "insan varoluşuna saldıran kötülük", "insanı gereksiz kılmak", "insanın varlığını değiştirmeye çalışmak" "topyekûn tahakküm" gibi son derece vurucu kavramlar ortaya atar ve tartışır. Totaliterlerin insanı dönüştürme girişimini tasvir ederken, bu yeni radikal kötülük biçiminin dayanışma, bireysellik, doğumla getirdiğimiz yeni bir şey başlatma gücümüz yani kendiliğimiz ve özgürlüğümüzün ortadan kaldırılarak insanları dönüştürme biçimlerini tasvir etmekle bu alana büyük katkıda bulunur. İnsanın doğasına yönelik bu saldırının "affedilemez ve cezalandırılamaz" olmasının nedeni budur. Arendt kötülüğün bu yeni biçimini ortaya çıkarırken, bunun bizim sorumluluğumuzu ortadan kaldırmadığını/kaldırmayacağını söyleyen elbette Kant'tır. Arendt'in "radikal kötülük" kavramının içeriği konusunda Kant'a katıldığı belki de tek nokta burasıdır. Zira o da insanın ahlaki eylemliliğini ve sorumluluğunu elinden alacak hiçbir açıklamaya yanaşmaz (Bernstein, 2000).

Arendt'e göre bir kötülüğü radikal olarak tanımlamamızı sağlayan şey bir insanı katletmek değildir. Radikal kötülüğü Arendt, insanın varoluşuna saldırmak olarak tanımlar. Nazilerin "gecenin pusu altında" işledikleri cürümlerle "insanlara sanki hiç yaşamamışlar gibi" muamele ettiklerinden söz eder. Radikal kötülük, kurbanlarının varlığına/varoluşuna saldırır. Bu mesele kanaatimizce Arendt'in kötülük problemi meselesine en büyük katkısıdır, modern dönemlerin ürettiği bu kötülük türünün ve boyutunun, geçmiş kötülüklerle farklılaştığı nokta da burasıdır. Elbette insanlık tarihi boyunca birçok kötülükler yapıldı ancak bunlar aşina olduğumuz, ölümü de yaşamı da içeren bir tahayyül dünyasında gerçekleşiyordu. Ancak Arednt'in sözünü ettiği bu yeni kötülük, insanın insani varoluşuna saldırmakta ve onu yok saymaktadır. İşte o zaman her şey mümkündür ve tahayyül dahi edemeyeceğimiz bir dünyada tahayyül dahi edemeyeceğimiz kötülüklerin kapısı açılmaktadır.

Arendt, totalitarizmin radikal kötülük olarak tanımlanmasına ilişkin savını, onun insan doğasını değiştirme iddiasına ve bunda başarılı olmasına bağlamıştı. Totalitarizm, bunu yaparken önce insanın tüzel kişiliğine, sonra ahlaki kişiliğine, kendiliğine saldırır ve bunların neticesinde bireyselliği yok edilerek insan, koşullu reflekslerden ibaret "hayvan türünde insan" seviyesine irca edilir. Arendt'in tanımlaması acımasızdır: Pavlov'un köpekleri. Yahudiler, Nazilerin suçlarına ortak edilerek ahlaki kişilikleri yok edilmiş; yalnızca çevrelerinde gerçekleşmekte olan olay ve durumlara tepki vermekten ibaret hale gelmiş, "yeni şeylere başlama gücü" olan kendilikleri yok edilmiştir. Ancak burada kendiliği koruyacak ve yeni bir dünyanın hayalini kuracak bir imkân olamaz mıydı? Arendt'in kendi halkı üzerinden insan ilişkin sorguladığı budur. MacCharty'nin sözünü hatırlayalım, "şayet biri kafamıza silah dayayarak arkadaşımızı öldürmemizi" söylemişse, yaptığı şey kafamıza silah dayamaktır, arkadaşımızı öldürmek ya da öldürmemek, son tahlilde bizim tercihimizdir. Arendt'in ahlaki kişiliğin öldürülmesinden kastı da kanaatimizce budur. Kurbanlar, nihayetinde bir yabancı ya da arkadaşlarını ama "öldürmeyi" seçmişlerdir. Halbuki ahlak/iyilik, doğası gereği "ölümle yarışacak bir ısrar"

(Özel, 1993)[5] ister, onu insan olmaklığın ayırt edici özelliği haline getiren budur, zira ancak bu sayede kendilik ve bireysellik kurtarılabilir.

Bu bağlamda bütün Filistin direnişi, böyle bir ihtimalin yani ahlaki direnişin ve seçimin ve bu tercihte ısrarın mümkün olduğunu -yetmiş beş yıldır direndiklerine göre- gözler önüne sermiş olması bakımından son derece önemlidir. Bütün "modası geçmiş değerleri", -Tanrı, vatan, onur, haysiyet, özgürlük- ölümü pahasına korumanın örneğini dünya Gazze Soykırımı esnasında hatırladı. Her daim "saldırıya uğramaya değen" bir tüzel kişiliğin korunmasını da insan haysiyeti için mücadeleyi de izzetli Gazze halkında gördük. Yeni ve daha iyi bir dünyanın imkanına olan inancı, bunun için ölmeyi bırakın, çocuklarını kurban vermeyi yine Gazze'de gördük. Son sözümüz şu olsun Arendt'in "radikal kötülük" kavramı her gün yeni veçheleri ile karşımıza çıkan kötülüğü açıklamak noktasında son derece önemli şeyler söylese de bugün karşımızda olan kötülüğü tanımlamak ve anlamlandırmak için yeni kavramlar ileri sürmek ve yeni şeyler söylemek gerekmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı
Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları
Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı
Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Arendt, H. (2018). *Zihnin Yaşamı*. çev. İsmail Ilgar. İstanbul: İletişim Yayınları.
Arendt, H. (2019). *Sorumluluk ve Yargı.* çev. Müge Serin. İstanbul: Sel Yayınları.
Arendt, H. (2021a). *Totalitarizmin Kaynakları 3: Totalitarizm.* çev. İsmail Serin. İstanbul: İletişim Yayınları.
Arendt, H. (2021b). *Totalitarizmin Kaynakları 1: Antisemitizm*. çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
Arendt, H. (2022). *Kötülüğün Sıradanlığı.* çev. Özge Çelik. İstanbul: Metis Yayınları.
Badiou, A. (2013). *Etik*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis.
Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*, çev. Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Sarmal.
Baudrillard, J. (2012). *Kötülüğün Şeffaflığı.* çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Benhabib, S. (1996). "Identity, Perspective and Narrative in Hannah Arendt's "Eichmann in Jerusalem"", *History and Memory*, Indiana: Indiana University Press.
Berktay, F. (2016). *Dünyayı Bugünde Sevmek*. İstanbul: Metis.
Bernstein, R. J. (2000). *Reflections on Radical Evil: Arendt and Kant*. Berlin: Wissenschaftskolleg.
Bozbuğa, H. N.. "Hannah Arendt'in Kötülük Algısının Din Felsefesinde Konumlandırılışı", *Tetkik*, 1(2022), 151-167.
Chignell, A. (2003). *Evil, Unintelligibility, Radicality.* Evil: A History içinde. London: Oxford University Press.

[5] İsmet Özel'in "İçimden Şu Zalim Şüpheyi Kaldır" adlı şiirindeki dize şöyledir: Kalmışsa birkaç ısrar ölümle yarışacak/onların yardımıyla dünyamıza acıdım.

Dietz, Mary G.. (2006). *Arendt and Holocaust*. Cambridge: Cambridge University Press.
Kant, I. (2009). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. çev. İoanna Kaçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
McCarthy, M. (1964). "The Hue and Cry", *The Writing On The Wall and Other Literary Essays* içinde. New York: Open Road.
Özel, İ. (1993). *Erbain*, İstanbul: Çıdam.
Sayın, Z. (1994). *Kötülük, Tekilcilik, Postmodernizm*. İstanbul: Mitos.